HRADY A ZÁMKY SLOVENSKA – FAKTOR ROZVOJA CESTOVNÉHO RUCHU V RÁMCI STREDNEJ EURÓPY

Daniel Gurňák, Andrea Hujová

Abstract

The presented paper is devoted to castles and chateaus as one of the very important tourism development factors. The paper is focused on the role of the castles in tourism in the selected countries - Slovakia, Czech Republic, Poland, Austria, Hungary and partially Ukraine. The paper deals with the prospects and potential of Slovak castles in the development of tourism in the context of competition neighboring countries.

Keywords: castles, chateaus, tourism, visit rate, middle Europe

Úvod

Rozvoj cestovného ruchu patrí v poslednom období medzi priority regionálneho rozvoja Slovenska, pretože cestovný ruch je jedným z najdynamickejších sa rozvíjajúcich odvetví hospodárstva (Makovník, 2007). Jedným z faktorov rozvoja cestovného ruchu sú i kultúrohistorické predpoklady jeho realizácie, pričom spomedzi nich významné pozície možno pripisovať hradom, zámkom a kaštieľom. Slovensko sa často zvykne prezentovať ako krajina hradov. V našom malom prieskume vybraných turistických sprievodcov sme zistili, že v edícii Rough Guide je prezentovaných 105 slovenských hradov a zámkov, 58 maďarských hradov a 90 rakúskych hradov. V edícii Marco Polo typickej stručnejšími sprievodcami je spomenutých 25 slovenských, 28 maďarských, 34 rakúskych a 21 poľských hradov. Nielen na základe týchto skutočností sme sa rozhodli preskúmať, aké sú možnosti využitia potenciálu týchto druhov kultúrohistorických objektov pre rozvoj cestovného ruchu na Slovensku v porovnaní s okolitými krajinami.

Význam hradov v cestovnom ruchu krajín strednej Európy

Ako sme už uviedli, Slovensko sa často prezentuje ako krajina hradov a viaceré hrady a zámky sa stali "značkami" regiónov i celej krajiny. Problém však je, že množstvom hradov a zámkov sa vyznačujú i okolité krajiny, teda je problém považovať samotnú prítomnosť týchto objektov v rámci krajín strednej Európy za výnimočnú. Na Slovensku sa uvádza existencia 168 hradov (Plaček, Bóna, 2007), pričom 109 má štatút kultúrnej pamiatky [7], v susednom Česku sa však eviduje vyše 1000 hradov, zámkov, tvrdzí a pevností [9], hoci za reálne zachované, resp.

existujúce (teda nie vo forme archeologických lokalít) možno považovať iba približne polovicu (Durdík, 2005). V Rakúsku sa udáva tiež viac ako 700 hradov, zámkov a kaštieľov [10]. V Poľsku je už počet podobných pamiatok nižší, ale stále v porovnaní so Slovenskom značný, udáva sa necelých 300 objektov [3], podobná je situácia i v Maďarsku [6]. Hradmi a zámkami sa síce v menšom počte (78 objektov), ale predsa môže popýšiť i Ukrajina [12]. Samozrejme nie vždy rozhodujú iba počty objektov, pretože zďaleka nie všetky môžu slúžiť ako stimuly v rozvoji cestovného ruchu. Minimálne treba brať do úvahy reálny stav, súčasné využitie a lokalizáciu objektov, čo môže, ale nemusí súvisieť i s vlastníckymi pomermi týchto objektov. Napr. v Rakúsku, ktoré ako jediné zo sledovaných krajín si udržalo vlastnícku kontinuitu hradov a kaštieľov (teda bez hromadného vyvlastňovania, či opätovných reštitúcií) je mnoho týchto objektov vo vlastníctve pôvodných šľachtických rodín, pričom sú často verejnosti neprístupné. Naopak v Poľsku sa v ostatných rokoch viacero hradných a palácových objektov zmenilo na luxusné hotelové zariadenia [8], čo možno považovať za stimul rozvoja cestovného ruchu, ale zase pre menej početnú špecifickú klientelu.

Okrem uvedených, v podstate štatistických ukazovateľov je však z hľadiska hradov a zámkov ako faktora rozvoja cestovného ruchu dôležitá ich atraktivita. Tá je už samozrejme ťažko kvantifikovateľná. Atraktivita takýchto objektov môže byť daná ich umiestnením v krajine, vizuálnou stránkou, kultúrno-estetickou a historickou hodnotou, spoločenským významom, či využitím ich priestorov (jednak spôsobom ich využitia, jednak inventárom, ktorý sa v objektoch nachádza - môže byť často atraktívnejší ako samotný objekt - umelecké zbierky, rarity). Veľmi dôležité je samozrejme i systematické zvyšovanie tejto atraktivity propagáciou (priamou, nepriamou - napr. prostredníctvom filmov ako dejisko natáčania) a celkovým marketingom (organizácia a forma sprístupnenia objektov, sprievodné akcie a pod.). Atraktivita historickej pamiatky je pritom relatívny pojem, môže a nemusí sa viazať na uvedené parametre, to čo je historicky, či umelecky cenné, nemusí byť nutne atraktívne pre širokú verejnosť, a preto práve v tejto sfére je rozhodujúca úloha marketingu, aby dokázala nasmerovať záujem verejnosti a teda potenciálnych účastníkov cestovného ruchu.

Jedným z kritérií (ale nie absolútnym) atraktivity môže byť aj Zoznam svetového a kultúrneho dedičstva UNESCO. Ak sa však pozrieme na porovnanie návštevnosti vybraných hradných objektov z Poľska, Česka a Slovenska, ktoré na tomto zozname figurujú, tak zistíme značné rozdiely (Graf 1). Tie sú dané viacerými už uvedenými faktormi, ktoré sa navzájom kombinujú. Jednak zohráva vplyv lokalizácia objektov - z uvedených štyroch sú dva v hlavných mestách, pričom však iba Pražský hrad v sebe spája kultúrohistorickú hodnotu (1000-ročné sídlo českých panovníkov) s ojedinelou architektonickou pestrosťou a množstvom umeleckých zbierok) a mimoriadnu spoločenskú hodnotu (sídlo prezidenta ČR, symbol českej štátnosti). Kráľovský zámok vo Varšave je naproti tomu, bohužiaľ len síce vernou, ale predsa len kópiou zámku úplne zničeného počas 2. svetovej

vojny, čo sa odráža i na jeho vnútornom vybavení. Navyše symbolom starobylej poľskej štátnosti sa stal skôr krakovský Wawel. Napriek tomu má však tento zámok najmä pre Poliakov spoločenskú hodnotu ako symbol vzdoru a odhodlania. Malbork predstavuje unikátny hradno-kláštorň komplex - niekdajšie stredoveké sídlo Rádu nemeckých rytierov je mimoriadnym kultúrohistorickým objektom, hoci z jeho inventára sa zachovali iba zlomky. Má tiež významnú historickú a spoločenskú hodnotu tak pre dejiny Poliakov, ako aj Nemcov, čo preň predstavuje z hľadiska cestovného ruchu významný potenciál. Spišský hrad je síce z kultúrohistorického hľadiska unikátny, no jeho súčasný stav, vnútorné vybavenie a využitie i jeho celková dostupnosť majú svoje rezervy. Je samozrejme problematické na obmedzenom priestore detailne analyzovať všetky faktory, ale i zo vzájomného porovnania je vidieť, že sa navzájom kumulujú.

Graf 1: Návštevnosť vybraných hradných pamiatok UNESCO

Graph 1: Number of visitors on selected castles on the List of UNESCO

Zdroj: interné údaje správcovských inštitúcií

Zďaleka nie všetky faktory samozrejme závisia od samotných hradov (poloha v hlavnom meste, infraštruktúra cestovného ruchu v okolí hradu atď.). Na druhú stranu treba priznať, že aj tieto objekty samé prispievajú k zvyšovaniu atraktivity svojho okolia. Napr. v Česku je Pražský hrad druhou najnavštevovanejšou atrakciou (po pražskej ZOO) a medzi 20 najnavštevovanejšími pamiatkami sú ešte 2 zámky (Lednice, Český Krumlov) (rok 2012) [1]. 5 najnavštevovanejších českých hradov a zámkov navštívilo v r. 2012 2,2 mil. návštevníkov, čo predstavuje 16,2 % všetkých v tom roku ubytovaných hostí v Česku [1], hoci oba parametre spolu bezprostredne nesúvisia, ich

porovnanie vypovedá o nezanedbateľnej pozícii hradov a zámkov v cestovnom ruchu. Na Slovensku v roku 2012 navštívilo 5 najnavštevovanejších hradných zámokových objektov 885 tis. návštevníkov (Hujová, 2014, Kreuz, 2014), čo predstavovalo 23 % všetkých v tom roku ubytovaných hostí na Slovensku [11].

Porovnanie potenciálu sprístupnených slovenských hradov a zámkov z hľadiska cestovného ruchu so situáciou v okolitých krajinách

Kultúrno-poznávací cestovný ruch patrí medzi ťažiskové formy cestovného ruchu na Slovensku (Gučík, 2000). Úloha hradov v tejto forme cestovného ruchu je nepopierateľná. Ako sme už naznačili, aj sprístupnené slovenské hrady majú nezanedbateľnú návštevnosť. Zatiaľ sme uviedli iba porovnanie návštevnosti jedinej slovenskej hradnej pamiatky zo zoznamu UNESCO - Spišského hradu (graf 1) s inými pamiatkami v susedných štátoch. Pokiaľ ide o návštevnosť iných vybraných podobných objektov na Slovensku, teda sprístupnených hradov a niektorých zámkov (graf 2), vidíme, že ich návštevnosť je veľmi rozdielna a najmä podlieha značným medziročným výkyvom. Jedno je však zrejmé, po roku 1990 nastal prudký pokles návštevnosti, ktorý sa darilo prekonávať len veľmi pomaly a postupne. Druhý výrazný zlom, ktorý postihol návštevnosť všetkých sledovaných objektov, nastal po nástupe finančnej krízy v rokoch 2008/2009, pričom zlepšovanie stavu nastáva len veľmi pomaly a nie všade. Pri detailnejších analýzach návštevnosti iných hradných a zámokových objektov v okolitých krajinách sme zistili, že podobný vývoj nastal aj tam, a to dokonca i v Rakúsku (Hujová, 2014).

Graf 2: Vývoj počtu návštevníkov vo vybraných objektoch na Slovensku.

Graph 2: Development of the number of visitors in selected objects in Slovakia.

Zdroj: Kreuz, 2014 a interné údaje správcovských inštitúcií

Je teda zrejmé, že návštevnosť hradov a zámkov je úzko zviazaná s kúpyschopnosťou a tým s celkovou ekonomickou situáciou. No v prípade Slovenska do hry vstúpil ešte jeden významný faktor. Návštevnosť slovenských hradov vo výraznej miere ovplyvňujú zahraniční návštevníci, napr. na návštevnosti Oravského hradu sa v rekordnom roku 2008 podieľali cca 40 % návštevníci z Poľska (Hujová, 2014) a podobný stav bol napr. i na hrade Stará Ľubovňa. Lenže práve vďaka finančnej kríze a najmä vďaka zavedeniu eura na Slovensku a súbežnej devalvácii poľského zlotého a českej koruny došlo k výraznému nárastu slovenských cien pre poľských a českých turistov, ktorí tvoria cca 40 % [11] zahraničných návštevníkov Slovenska. Úbytok turistov z týchto krajín (graf 3) sa teda prejavil aj na návštevnosti vybraných slovenských hradov.

Graf 3: Vývoj počtu ubytovaných zahraničných hostí na Slovensku podľa vybraných krajín.

Graph 3: Development of the number of foreign guests staying in Slovakia according by selected countries.

Zdroj: SACR 2014 [11]

Vzhľadom na skutočnosť, že zo zahraničných návštevníkov slovenských hradov a zámkov tvoria najpočetnejšiu skupinu práve turisti z Poľska a Česka, sa vytvára zdanlivý paradox. Ako sme už naznačili, práve Česko, ale aj Poľsko disponujú bohatým fondom vlastných pamiatok podobného druhu, ktoré tak predstavujú do istej miery konkurenciu pre slovenské hrady. Lenže práve to, že poľské i české hrady sú hojne navštevované domácimi turistami vytvára (či dokonca vychováva), širokú klientelu záujemcov o tento druh kultúrno-poznávacieho ruchu, ktorí majú následne tendenciu navštevovať, ba priam vyhľadávať podobné pamiatky i v zahraničí, obzvlášť ak ide o zahraničie kultúrne a historicky a treba povedať, že i jazykovo blízke, ako je to v prípade Slovenska.

Pokiaľ ide o návštevnosť slovenských hradov, je zrejmé, že ju ovplyvňuje množstvo faktorov, no pri porovnaní so zahraničnými hradmi nie je (až na výnimky) na výrazne odlišnej úrovni ako v okolitých krajinách. Návštevnosť viacerých českých hradov a zámkov sa s výnimkou "top" pamiatky ako je Pražský hrad, ktorý patrí už medzi svetovo známe "značky", pohybuje v podobných číslach ako na Slovensku, napr. Lednice a Český Krumlov (oba v Zozname UNESCO) na úrovni cca 280 tis. návštevníkov (2011), Karlštejn, Hluboká n. Vltavou cca 190-195 tis., Kroměříž (UNESCO), Konopiště, Sychrov 110-115 tis., hrady Trosky, Pernštejn a Bouzov 96-98 tis. [4]. Iné objekty už sú navštevované výrazne menej - Bečov nad Teplou (56 tis.), Jindřichův Hradec (55 tis.), Litomyšl (35 tis.) (Hujová, 2014). V podobných číslach sa pohybuje i rakúsky (pôvodne cisársky) zámok Ambras v Tirolsku (83 tis. v r. 2013) (interné zdroje). Uvedený príklad teda ukazuje, že sprístupnené slovenské hrady v zásade nezaostávajú v návštevnosti oproti porovnateľným pamiatkam v susedných krajinách. Dokonca i pri jednoduchom porovnaní cien vstupného (graf 4) sa javia vstupné na slovenských hradoch ako nižšie alebo porovnateľné ako v susedných krajinách, s výnimkou Maďarska a do istej miery i Ukrajiny. Porovnávanie cien vstupného je však často komplikované, nakoľko najmä na českých hradoch a zámkoch sú často k dispozícii viaceré prehliadkové okruhy a ich kombinácie, čo sa ukazuje ako účelná forma udržovania, prípadne i zvyšovania príjmov zo vstupného aj pri klesajúcom, či stagnujúcom počte návštevníkov, pretože každý má možnosť výberu prehliadky podľa svojich finančných, časových či iných možností.

Graf 4: Priemerná výška vstupného do vybraných objektov
Graph 4: The average price of admission to selected objects

Zdroj: internetové stránky hradov (Hujová, 2014)

Perspektívy ďalšieho rozvoja postavenia slovenských hradov a zámkov v cestovnom ruchu na Slovensku

Na základe uvedených skutočností je teda zrejmé, že ohľadom sprístupnených hradov a zámkov Slovensko v strednej Európe v zásade nijako štatisticky nevyčníka nad okolitými krajinami. Očakávať zásadné zmeny k lepšiemu, pokiaľ ide o návštevnosť sprístupnených pamiatok, aspoň z hľadiska zahraničných návštevníkov nie je veľmi reálne. Avšak ak majú naďalej slovenské hrady a zámky obstať v zahraničnej konkurencii, musia svojou atraktivitou a najmä kvalitou ponúkaných služieb udržiavať krok s vývojom v zahraničí. Istou nevýhodou je, že sprístupnených, resp. zachovaných hradov a zámkov napriek celkovo značnému počtu týchto objektov zasa na Slovensku až tak veľa nie je.

Mapa 1: Hrady, zámky a kaštiele na Slovensku

Map 1: Castles, chateaus and manor houses in Slovakia

Spracované podľa: Plaček, Bóna 2007, Križanová, Puškárová, 1990

Vzhľadom na historický vývoj a celkový stav pamiatok sa najmä väčšina slovenských hradov v minulosti zmenila na zrúcaniny, ktoré zostali zväčša neutržiavané a voľne prístupné (mapa 1). Až v poslednej dobe sa situácia začína pozvoľna meniť. Zásľuhu na tom majú najmä čoraz početnejšie dobrovoľnícke iniciatívy [14], ale i rastúca snaha vzdelávať a viesť k ochrane a obnove týchto pamiatok i mládež napr. prostredníctvom skautingu [5]. Zrejme aj pod týmto rastúcim verejným tlakom do početných projektov na obnovu, resp. konzerváciu a záchranu hradných zrúcanín vstúpili štátne inštitúcie a samosprávy [13], [2].

Je evidentné, že početné hradné zrúcaniny na Slovensku zväčša aj v blízkej budúcnosti zostanú voľne prístupné, a tým čisto z úzkého pohľadu bez priameho

ekonomického prínosu vo forme vstupného. Treba však povedať, že aj pri sprístupnených hradoch spravidla výnosy zo vstupného dokážu sotva pokryť bežné prevádzkové náklady a už vôbec nestačia napr. na zásadné rekonštrukcie (Kreuz, 2014). No ako sa hovorí, nie je všetko len o peniazoch. Hrady, zámky a zrúcaniny totiž nie sú len súčasťou krajiny, ale priamo krajinu dotvárajú (Vystoupil, 2006), je teda očividné, že tvoria výrazný prvok jej vnímania a identity. Ak teda majú hrady a zámky zohrávať významnú úlohu ako jeden zo stimulov rozvoja cestovného ruchu na Slovensku, je výhodné, aby ich bolo čím viac v takom stave, aby túto funkciu napomáhali plniť. Nie je možné sa "spoliehať" iba na niekoľko málo objektov (napr. Oravský, Spišský hrad, či Bojnický zámok), pretože tie síce môžu poslúžiť ako marketingové "značky" najmä pre zahraničných návštevníkov, ale ich kapacita návštevnosti je prirodzene limitovaná. Potenciál Slovenska sa skrýva v množstve hradných zrúcanín, ktoré majú často výrazné dominantné postavenie v krajine, či prispievajú k zvýšeniu jej atraktivity z hľadiska cestovného ruchu. Aj na základe ukazovateľov cestovného ruchu síce ani v blízkom zahraničí zväčša nepatria samotné hrady a zámky zo štatistického hľadiska k top najnavštevovanejším jednotlivým objektom (napr. v Česku jednoznačne dominujú najmä zoologické záhrady a akvaparky [1]), no nezastupiteľným spôsobom obohacujú ponuku aktivít a destinácií pre návštevníkov, nehovoriac už o tom, že sú samy o sebe nenahraditeľným kultúrohistorickým dedičstvom.

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu grantu VEGA 1/1143/12.

Literatúra

- DURDÍK, T. 2005. *Encyklopedie českých hradů*. 6.vyd. Praha: Nakladatelství Libri, 365 s. ISBN 80-7277-274-0.
- GUČÍK, M. 2000. *Základy cestovného ruchu*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, 2000. 152 s. ISBN 80-8055-355-6.
- HUJOVÁ, A. 2014. *Hrady a zámky a faktor cestovného ruchu vo vybraných krajinách strednej Európy*. Bratislava: PríFUK - Diplomová práca, 82 s.
- KREUZ, J. 2014. *Vybrané sprístupnené hrady na Slovensku ako významný faktor rozvoja cestovného ruchu*. Bratislava: PríFUK - Diplomová práca, 81 s.
- KRIŽANOVÁ, E. – PUŠKÁROVÁ, B. 1990. *Hrady, zámky a kaštiele na Slovensku*. Bratislava: Šport, slovenské telovýchovné vydavateľstvo, 256 str. ISBN 80-7096-093-0
- MAKOVNÍK, T. 2007. Prínosy cestovného ruchu pre rozvoj miestnej a regionálnej ekonomiky. In *Acta oeconomica*. no. 22, Banská Bystrica: UMB, Ekonomická fakulta, s. 72-81. ISBN 978-80-8083-524-8.
- PLAČEK, M. – BÓNA, M. 2007. *Encyklopédia slovenských hradov*. Bratislava: Slovart, 2007. 392 s. ISBN 978-80-808-528-70.
- VYSTOUPIL, J. 2006. *Atlas cestovního ruchu České republiky*. Praha:

Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 157 s. ISBN 80-239-7256-1.

- [1] Agentúra CzechTourism [online]: <http://vyzkumy.czechtourism.cz/>
- [2] Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky [online]: <http://www.culture.gov.sk/posobnost-ministerstva/kulturne-dedicstvo--3e.html>
- [3] Ministerstvo športu a turizmu Poľska [online]: <http://en.msport.gov.pl/organizational-structure-subordinate-and-supervised-units>
- [4] Národní památkový ústav [online]: www.npu.cz
- [5] Oficiálna stránka projektu Odklínanie hradov [online]: <http://odklinaniehradov.sk/>
- [6] Oficiálna internetová stránka o turizme v Maďarsku [online]: <http://visit-hungary.com/contact-081107/directorates-of-the-hnto>
- [7] Pamiatkový úrad Slovenskej republiky [online]: <http://www.pamiatky.sk/sk/page/o-nas>
- [8] Poľská turistická organizácia [online]: <http://www.edenpoland.pl/en/about-eden>
- [9] Portál o českých hradoch a zámkoch [online]: www.castles.cz
- [10] Portál o rakúskych hradoch a zámkoch [online]: <http://www.tourmycountry.com/austria/castles-palaces-austria.htm>
- [11] SACR 2014, Bratislava. [online]: <http://www.sacr.sk/odborna-verejnost/analyzy-a-statistiky/prieskumy-a-analyzy>
- [12] Turistický portál o cestovaní na Ukrajinu [online]: <http://www.ukraine.com/castles/>
- [13] Týždenník Trend [online]: <http://ekonomika.etrend.sk/ekonomika-slovensko/hrady-a-kupele-opraviva-z-eurofondov.html>
- [14] Zoznam združení zameraných na záchranu pamiatok [online]: <http://www.zoznam.sk/katalog/Institucie-urady/Zdruzenia-neziskovky/Zaujmove-zdruzenia-NO/Zachrana-hradov-archeologia-zdruzenia-NO/>

CASTLES AND CHATEAUS - FACTOR OF TOURISM DEVELOPMENT IN MIDDLE EUROPE

Summary

Tourism is an important part of economy. Also because the country is looking to strengthen its position with the help of using appropriate propagation methods. Castles are a significant form of promotion and important factor in tourism, too. On their visitation is based visitation of the whole region, respectively country. Tourists consider several factors in the selection of the castles. These include external, but also internal aesthetics of monuments, vulnerability, price,

organization of events, overall awareness, which is often a corresponding example with the entry in the List of World Cultural and Natural Heritage. Generally speaking, the most visited monuments are those which are UNESCO World Cultural and Natural Heritage, which are relatively good transport accessible and organize attractive events for their visitors. Based on this study we can evaluate that castles have an important role in the tourism industry of individual countries. However, the most important position resides primarily in Poland and the Czech Republic, but also in Slovakia. In Austria they have also considerable importance however the problem is often their ownership. In the countries such as Hungary and Ukraine, their importance and position within the tourism is smaller, but in the future it can be assumed as a trend of exploring the unknown. Prediction of importance and position in the future castles in selected countries depends on a large extent on the financial efficiency of tourism in each country. But it is not only the most famous castles and palaces that attract tourists. Growing concern, particularly in recent decades have enjoyed the castle ruins, whose share in the total number of selected sites in Slovakia is the largest. On the basis of analysis and comparison of individual countries can be concluded, that Slovakia would deserve a place of "land of castles" attribute "country castle ruins". These are the best for the future, since the most visited castles already reached its peak traffic, while the castle ruins still have a lot to offer. Their situation is improving with the help of reconstruction and rehabilitation, the number is still growing. Castle ruins are becoming popular not only for the people who deal with castles and ruins, but they become a destination for tourists who make trips to the ruins because of their exposed position and stunning views. Most of the ruins have such a good road access to the largest castles. A very positive consequence of progress of the castle ruins is the involvement of the unemployed in their recovery process. The ruins are so rehabilitated, short-term unemployment is reduced while increasing the qualification of people in this area. The growing interest in these sites suggests a number of books, as well as websites, articles and other periodicals. It is obvious that castles and ruins constitute a significant element of perception and identity of landscape and thus a significant factor for the development of tourism.

doc. RNDr. Daniel Gurňák, PhD.

Mgr. Andrea Hujová

Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovanie krajiny
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava
E-mail: gurnak@fns.uniba.sk, andreahujova@gmail.com